

Міністерство оборони України
Національний військово-історичний музей України

Перша світова війна: історія та уроки. 1914 – 1918 рр.

Науковий збірник

**Матеріали Міжнародної наукової військово-історичної
конференції**

4–5 вересня 2014 року

м. Київ

Министерство обороны Украины
Национальный военно-исторический музей Украины

Первая мировая война: история и уроки. 1914 – 1918 гг.

Научный сборник

**Материалы Международной научной военно-
исторической конференции**

4–5 сентября 2014 года

г. Киев

«The First World War»: history and lessons. 1914 – 1918»

Scientific Journal

Materials of the Ukrainian scientific conference
of military history

September 4–5, 2014

Kyiv

Перша світова війна: історія та уроки. 1914 – 1918 рр.

Відповідальні редактори: Тинченко Я.Ю., Давидюк В.В., Міненко Л.М., Слободянюк Р.В.
Збірник наукових праць. – К., 2014.

Перша світова війна: історія та уроки. 1914 – 1915 рр. [Текст] : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук. військ.-істор. конф., 4–5 вересня 2014 р. / Нац. військово-історичний муз. України. – К., 2014. – 538 с.

Під загальною редакцією директора Національного військово-історичного музею України Таранця В.В.

У науковому збірнику опубліковані доповіді і повідомлення науковців, краєзнавців, музейних, освітніх та архівних працівників, матеріали і документи про події Першої світової війни 1914–1918 рр.

Рецензенти: І.В. Срібняк – доктор історичних наук, професор
М.Г. Палієнко – доктор історичних наук, професор

Схвалено вченою радою Національного військово-історичного музею України 21 серпня 2014 р., протокол № 2.

Оргкомітет конференції:

Іван Руснак	Заступник Міністра оборони України
Олександр Щербінін	Тимчасово виконуючий обов'язки директора Департаменту соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України
Владислав Таранець	Директор Національного військово-історичного музею України
Ярослав Тинченко	Заступник директора Національного військово-історичного музею України з наукової роботи

Редакційна колегія: Владислав Таранець, Ярослав Тинченко, Валентина Давидюк, Людмила Міненко, Наталія Лапатійова

Технічні редактори: Ксенія Ляшенко, Оксана Корнієнко
Верстка: Ірина Мороз

Відповідальний за випуск: Владислав Таранець

Доповіді та повідомлення надруковані згідно з поданими авторами текстами

© Національний військово-історичний музей України

УДК 355.486 «1914-1918»

Валентина КАЗУС
Андрій СОКОЛОВ (Харків)Валентина КАЗУС
Андрей СОКОЛОВ (Харьков)Valentyna KAZUS
Andriy SOKOLOV (Khar'kov)

УНІФОРМА І СПОРЯДЖЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ФОНДАХ ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

УНИФОРМА И СНАРЯЖЕНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В ФОНДАХ ХАРЬКОВСКОГО ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ

UNIFORMS AND EQUIPMENT OF THE FIRST WORLD WAR IN THE COLLECTIONS OF THE KHARKIV HISTORICAL MUSEUM.

Анотація. *Пам'ять про Першу світову війну повинна сформувати громадянську повагу до минулого, до тих, хто склав голову на фронтах війни, лікував поранених, працював на підприємствах у тилу.*

Аннотация. *Память о Первой мировой войне должна сформировать гражданское уважение к прошлому, к тем, кто сложил голову на фронтах войны, лечил раненых, работал на предприятиях в тылу.*

Annotation. *The memory of the First World War should form a civil respect for the past, to those who laid his head on the war fronts, treated the wounded, worked in factories in the rear.*

Ключові слова: *Перша світова війна, уніформа, спорядження, музей.*

Ключевые слова: *Первая мировая, униформа, снаряжение, музей.*

Keywords: *First World War, Uniforms, amunition, museum.*

Влітку 2014 року виповнилося 100 років від початку Першої світової війни, що відкрила нову сторінку в історії. Події Першої світової залишилися в минулому ХХ ст., яке стало століттям воєн та революцій. Ці події майже цілковито знищили систему старого режиму. Перша світова війна докорінно змінила життя всіх наступних поколінь багатьох народів, серед них і українського. Для Харківщини, як і для всієї Російської імперії, війна знаменувала початок ХХ століття, початок не в календарному, а в історичному сенсі. Все менше раритетів нагадує про неї, пішли з життя останні воїни, які приймали участь у військових операціях і саме музеї на сьогодні є такими закладами, які зможуть виконати функцію історичної пам'яті, донести до відвідувачів відомості про війну 1914-1918 рр.

Війни на Балканах (1912-1913 рр.) загострили політичну ситуацію в Європі до такої міри, що війна 1914 року стала неминучою. Росія виступає на боці Англії та Франції (Антанти). Австро-

Угорщина, Німеччина та Італія утворюють Троїстий союз. Поділ Європи на два воєнно-політичні блоки завершився. Генеральний штаб Другого рейха почав розробляти диспозицію на два фронти, яка дістала назву плану Шліффена. Німеччина за перші тижні війни повинна була завдати поразки Франції [2, с. 29]. План ґрунтувався на тому, що Росії з її відстанями потрібно було вдсятеро більше часу, ніж Центральними державами, для проведення мобілізації. Тим часом після поразки Франції Німеччина переводила всі свої війська на Східний фронт проти Росії. Генеральні штаби Антанти розробляли стратегію майбутніх воєнних дій з врахування відомого їм плану Шліффена. На нарадах 1912-1913 рр. було вирішено, що Росія завдасть удару по Берліну або вторгнеться у Східну Пруссію двома арміями на 15 день війни, тобто значно раніше, ніж її збройні сили досягнуть чисельності воєнного часу. Інші чотири армії призначалися для операцій на Південно-Західному фронті, вони повинні були вивести з війни Австро-Угорщину [4, с.15].

Прийнята у 1912 р. Велика воєнна програма передбачала досягнення Росією до 1917 р. якісних зрушень у рівні озброєнь, спорядження і зменшенні строки мобілізації (до 18 днів). В мирний час територія Російської імперії ділилася на 12 військових округів на чолі з Головнокомандуючим. Сухопутні війська склалися з постійної армії та ополчення. Загальна військова повинність була встановлена в Росії 1861 р., в епоху правління імператора Олександра II (1855-1881 рр.), військовозобов'язаними були чоловіки з 21 до 43 років. Чисельність армії залежала від можливості її озброєння та спорядження [3, с.48].

Колекція Харківського історичного музею налічує близько 300 експонатів, які мають відно-

шення до подій Першої Світової війни. Здебільшого це фотографії, поштові листівки, документи, періодична преса. Речовий фонд складає невеликий відсоток, оскільки подіям «Другої Вітчизняної війни» за радянських часів не приділяли належної уваги: вони залишалися в затишку боротьби більшовиків з царизмом та Лютневої «буржуазно-демократичної революції». Для цілісного ж сприймання історії краю повинна бути створена повно профільна стаціонарна виставка, одним із розділів якої стане відображення реальних подій 1914-1918 рр. Насамперед, сприймання кожної війни йде через бойові дії, ефективність зброї та героїзм її учасників, але найбільшу увагу відвідувачі музею завжди приділяють речовим експонатам. Перша світова війна привела до спрощення всієї військової уніформи – з'явилася повсякденна форма, а окрім неї ще літня гімнастерка, що носилася навипуск. Наказом уряду № 52 від 4 лютого 1909 р. вводилися нові елементи одягу та спорядження [1, с. 106]. Парадна форма теж була змінена і сама по собі представляє значний інтерес. У музейній збірці зберігаються зразки уніформи російської імператорської армії періоду Великої війни. Це парадний мундир полковника стрілецького полку кольору хакі зі стоячим коміром (гаптування металізованим галуном), двома рядками ґудзиків на яких зображено двоголового орла. У плечові шви вшиті по дві штрипки для кріплення еполет. В колекції музею також зберігається кітель морського офіцера білого кольору. Уніформу нижчих чинів представляють шинеля, яка була найбільш характерним елементом російської уніформи (її скручували й згортали у рулон-скатку та носили через плече); кашкет зеленого кольору (хакі), околиця чорний. На кашкеті, по центру околиці штампована кокарда, її забарвлення кольорів державного прапора Дому Романових – помаранчевого, чорного та білого. Також кашкет синього кольору з червоним околицем та чорним козирком, на околиці кокарда. Погони тверді, кольору хакі з жовтими цифрами.

Елементом польової уніформи, окрім кашкета також був шолом. На початку Великої війни майже всі воюючі армії були споряджені тільки стандартними головними уборами. Індивідуальному захисту голови не приділялась особлива увага, але з часом поранення голови стало серйозною проблемою. Робота над шолому велася у всіх країнах, однак першими спеціалізований металевий захист ввели французи. Навесні 1915 р. на озброєнні французької армії з ініціативи головного інтенданта армії Огюста Луї Адріана був прийнятий сталевий шолом, який одержав неофіційну назву «адріанів-

ського». Шолом захищав голову не тільки від осколків снарядів, а й від шрапнелі (гребінь). Цей зразок отримав повсюдне визнання, причому не тільки у Франції. «Адріанівські» шоломи перебували на озброєні бельгійської, італійської, російської, тобто усіх армій Антанти, крім англійської й американської. Вперше масово ці шоломи почали використовувати в російських військах у квітні 1916 р., вони отримали шифр «М 1916» і мали відмінності від французького фронтальною емблемою [1, с. 156]. Два зразка таких шоломів зберігається в Харківському історичному музеї: один з них військовослужбовця румунської армії, про що свідчить емблема з монограмою румунського короля Фердинанда I. Другий шолом без фронтальної емблеми міг належати військовослужбовцю одній з армій Антанти. Що стосується шоломів інших армій, то їх зразки теж зберігаються в фондах музею. Вони представляють собою спрощену й удосконалену модифікацію «адріановського» шолома, але мають одну відмінність від французьких – на них немає гребеня. До таких відносяться англійський та шолом однієї з союзних армій. На другому шоломі фронтальна кокарда із зображенням лева, що стоїть на задніх лапах. По вступним книгам музею шолом проходить, як бельгійській. Вірогідно він міг належати бельгійському військовослужбовцю.

До колекції цього періоду також відноситься парадний мундир німецького військовослужбовця резервного 173 полку. Мундир темно-синього кольору зі стоячим червоним коміром, одним рядом ґудзиків. На плечах мундиру прикріплені погони салатного забарвлення з номером полку «173». У фондах музею також зберігається німецький шолом «пикельхельм» («пикельхаубе»). Цей шолом був введений у Пруссії в жовтні 1842 р. указом Вільгельма IV для пруської піхоти. Центральна частина передньої пластини прикрашалася металевим елементом жовтого чи білого кольору – зображенням пруського орла – герба Пруссії. Шолом також мав дві полкові кокарди, які були встановлені як кріплення ремінця під підборіддям. Ілюстрацією такого головного убору в збірці нашого музею є шолом для рядових військовослужбовців з металевою пікою жовтого кольору. На передній частині шолома жовтий пруський орел, який тримає в правій лапі державу (ліва лапа відсутня). На зображенні орла напис німецькою мовою «Mit Gott für König und Vaterland» «З Богом за цесаря і вітчизну». Права кокарда кольору німецького прапора – чорно-біла-червона; ліва – біло-зелена означає землю де формувалася підрозділ до якого належав солдат, в нашому випадку це земля Саксонія. Шолом ви-

готовлений з ущільненого паперу, який зверху обтягнутий вовняною тканиною, тобто він був виготовлений вже після початку Великої війни. Не можна оминати увагою зразки спорядження, які знаходяться в колекції музею, які демонструють різноманітність спорядження для перенесення та зберігання набоїв та інших боєприпасів. Після закінчення Другої світової війни для поповнення колекції Харківського історичного музею, фонди якого постраждали під час гітлерівської окупації, з Воєнно-історичного музею артилерії, інженерних військ та військ зв'язку м. Ленінграду були передані патронні мішки, сумки для дисків кулеметів та сумки –патронташі. Це зразки, затверджені Військовим відомством Росії в 1916 р. На їх етикетажі вказані назва підприємства – виробника та розміщений державний герб імператорської Росії: «Поставщик Двора Его Императорского Величества. Товарищество Большой Костромской Льяноной Мануфактуры. Преемник Торгового Дома Пом. бр. Третьяковы и В.Конюшинъ. Магазины Плотняныхъ Бумажныхъ и Шерстяныхъ товаров Русскихъ и Заграничныхъ в Москве на Ильинкѣ противъ Биржи, д. Юсифовского Монастыря»

Підбиваючи підсумки всього вищезазначеного можна прийти до висновку, що група експонатів Харківського історичного музею, яка включає в себе уніформу та спорядження не може повністю дати відвідувачу уявлення про історію форми військовослужбовців Першої світової війни. Але, зважаючи на те, що в період «ери комуністичного будівництва», дореволюційній спадщині не приділяли належної уваги, вищеназвані експонати музею посядуть чільне місце на виставках, які розповідають про історію нашої Батьківщини.

Джерела та література:

1. Введенский Г.Э. Пять веков русского военного мундира. (Энциклопедия русской армии). [Текст] / Г.Э. Введенский. – СПб.: ООО «ТПГ «Анлант», 2005. – 336 с.
2. Канник П. Военная униформа: Все страны мира. [Текст] / П.Канник. – СПб.: ООО Издательство «Полигон», 2002. – 384 с.
3. Коршин Н. Русская армия 1914–1918. [Текст] / Н.Коршин; пер. с англ. А.И.Дерябина. – М.: АСТ Астрель, 2005. – 69 с.
4. Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920 рр.). [Текст] / В.М.Литвин. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 488 с.